

Inleiding op het themanummer 'Vaderschap, rol van vaders in opvoeding van kinderen en diversiteit in vaderschap'

Louis Tavecchio¹ & Henny Bos²

URN:NBN:NL:UI:10-1-100837

Tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw waren vaders vaak afwezig in beschouwingen over opvoeding en ouderschap. Illustratief is een meer dan 1000 bladzijden tellend en veelgebruikt Amerikaans handboek over opvoeding uit die periode, waarin slechts *vijf* specifieke verwijzingen naar vaders waren opgenomen (LeMasters & DeFrain, 1989). Connell en Goodman (2002) voegen daaraan toe dat ook wetenschappers zich gedurende vele tientallen jaren vooral hebben gericht op moeders en opvoeding, omdat moeders werden gezien als de verzorgers van het kind en vaders op de eerste plaats als kostwinner. Vanuit dat perspectief zijn vaders van minder belang in de opvoeding dan moeders.

Gelles (1995) schreef de geringe aandacht voor vaders toe aan twee veronderstellingen:

1. Moeders kunnen over het algemeen makkelijker geïnterviewd worden dan vaders. Bovendien zouden moeders in staat zijn om verslag te doen van en inzicht te geven in de gedachten en opvattingen van hun partners; daarom hoeven vaders niet meer geïnterviewd te worden.
2. Vaders zouden niet van wezenlijk belang zijn voor het opvoedingsproces.

1 Louis Tavecchio, Prof. dr., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen en de Lerarenopleiding, Faculteit der Maatschappij en Gedragswetenschappen

2 Henny M.W. Bos, dr., Universiteit van Amsterdam, Afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen en de Lerarenopleiding, Faculteit der Maatschappij en Gedragswetenschappen

Correspondentieadres: L.W.C.Tavecchio@uva.nl of H.M.W.Bos@uva.nl

Gelles ziet de tweede veronderstelling voortkomen uit de erfenis – sommigen zullen zeggen ballast – van de Freudiaanse theorie over ouderschap en (vroeg) kinderlijke ontwikkeling, waarin moeders de cruciale factor zijn. Ook Parke (1996) zag Freud als medeverantwoordelijk voor het negeren van vaders in het ontwikkelingspsychologische en pedagogische onderzoek. En ook het werk van Bowlby, aartsvader van de gehechtheidstheorie, heeft er wellicht toe bijgedragen dat de moeder als belangrijkste gehechtheidfiguur werd gezien en dat vaders in dat opzicht aanvankelijk grotendeels buiten beeld bleven (cf. Van Dijken & Tavecchio, 1998). Echter, kinderen kunnen zich hechten aan iedere stabiele persoon in hun omgeving, dus ook aan hun vader (Paquette, 2004). Uit onderzoek van De Wolff en Van IJzendoorn (1998) bleek dat het percentage kinderen dat veilig gehecht is aan de vader gemiddeld (67%) precies gelijk is aan het percentage kinderen dat veilig gehecht is aan de moeder. Evenals met de moeder bouwt de meerderheid van de kinderen dus een veilige band met de vader op.

En hoe staat het met de door Gelles genoemde eerste veronderstelling: kunnen we volstaan met de door moeders verstrekte informatie over de rol van vaders? Ook deze veronderstelling wordt door de feiten gelogenstraft. Want in het tot nu toe meest omvangrijke onderzoek naar de opvoeding in Nederland vonden Rispens, Hermanns en Meeus (1996) dat vaders en moeders duidelijk verschillen in hun opvattingen over de opvoeding en de ontwikkeling van het kind, in hun beleving van de opvoeding en in hun opvoedingsgedrag. Aan het onderzoek werd deelgenomen door 1267 gezinnen met kinderen van 0 tot 19 jaar en beide ouders werden ondervraagd. Uit de resultaten kwam verder duidelijk naar voren dat vaders als opvoeders even belangrijk zijn als moeders (Dekovic & Groenendaal, 1998: 219); en dat hun betekenis voor het opvoedingsproces in vele tientallen jaren van empirisch onderzoek schromelijk is onderschat (Tavecchio, 2002: 26; 2003).

De unieke rol van vaders: enkele voorbeelden

Michael Lamb vestigde 35 jaar geleden met de eerste editie van het boek *The role of the father in child development* nadrukkelijk de aandacht op de rol en pedagogische betekenis van vaders. Inmiddels is de vijfde editie verschenen (Lamb, 2010). Aanvankelijk werd in het vaderonderzoek vooral gekeken naar de verschillen met het gedrag van moeders en of er sprake was van een unieke rol en bijdrage van vaders aan de opvoeding en ontwikkeling van kinderen.

Uit onderzoek is herhaaldelijk gebleken dat vaders een groter deel van hun tijd besteden aan spel met hun kinderen dan moeders. Ook geven kinderen vaak de voorkeur aan spelen met hun vader omdat het minder gecontroleerd is, veel meer stimulatie biedt en vaak samengaat met veel lachen en plezier (Labrell, 1996). Het spel tussen vaders en kinderen wordt vooral gekenmerkt door het fysieke, spannende en onvoorspelbare karakter (Paquette, 2004) en deze speelse omgang met het kind geeft extra dynamiek en energie. Hierdoor heeft de tijd die vaders met hun kinderen doorbrengen veel impact (Lamb, 2004). Door de

meer zachtaardige en ondersteunende stijl van moeders worden zij door kinderen meestal opgezocht voor een gevoel van welbevinden en veiligheid (cf. Borghouts, 2010). Bögels en Phares (2008) opperen dat de bijdrage van vaderlijk spel aan de ontwikkeling van kinderen kan liggen in het experimenteren met ervaringen buiten het gezin die relevant zijn voor het socialisatieproces. Bigras & Tremblay (2003, in Borghouts, 2010) vonden dat het spannende en fysieke vaderlijke spel bijdroeg aan de ontwikkeling van *competitie zonder agressie* in kinderen (belangrijk voor hun zonen !) en ook aan de ontwikkeling van autonomie en exploratie. Later in de ontwikkeling voorspelt vaderlijk spel, meer dan gedragingen van moeders, sociale competentie, acceptatie door leeftijdgenoten en populariteit van kinderen (Parke *et al.*, 2004). Bourcois en Ricoud (1997, in Paquette, 2004) toonden aan dat Franse kinderen met twee betrokken ouders die duidelijk gedifferentieerde rollen hadden – moeder als verzorger en vader als speelkameraad – beschikten over betere sociale vaardigheden, beter voorbereid waren op competitie en samenwerking en minder agressief waren dan kinderen van betrokken ouders die geen gedifferentieerde rollen hadden. Spel lijkt dus een belangrijk onderdeel van het vaderschap. Het bevordert een actieve, competitieve, autonome en nieuwsgierige houding in kinderen en heeft een positief effect op de sociale ontwikkeling. De manier waarop vaders met hun kinderen spelen, vaak wild en uitdagend, zou niet alleen van groot belang zijn voor de sociale ontwikkeling en voor het omgaan met en leren beteugelen van agressie – vooral van belang voor jongens – maar ook voor het leren omgaan met angsten.

Kiliç, Özgüven en Sayil (2003) ontdekten dat vaders een grotere invloed hadden op het ontwikkelen van een angststoornis bij hun kinderen dan moeders. Wanneer er sprake is van een dreiging letten kinderen eerder op aanwijzingen van hun vader om erachter te komen hoe ze een bepaalde situatie moeten interpreteren (Bögels & Phares, 2008). En vaders zijn cruciaal bij het helpen van adolescenten om hun angsten voor de buitenwereld te overwinnen (Bögels & Siqueland, 2006). In het geval van faalangst constateerden Elliot en Trash (2004) dat beide ouders deze angst kunnen doorgeven, maar dat alleen vaders' angst voor falen invloed heeft op de ontwikkeling van de competentie van kinderen. Dit betekent dat vaders een unieke rol kunnen spelen in het bevorderen van de competentie (zie ook Tavecchio, 2006). Volgens Bögels, Bamelis en Van der Bruggen (2008) zijn vaders met een angststoornis minder effectief in hun rol bij het aanmoedigen van autonomie; dit gold niet voor moeders met een angststoornis. Uit onderzoek van Van der Bruggen en Bögels (2009) bleek verder dat vaders een unieke bijdrage kunnen leveren bij de behandeling van angst bij kinderen. In hun onderzoek maakten zij gebruik van *Cognitive Behavioral Parent Training* (CBPT). Bij vader CBPT bleek de vermindering van de angst van de kinderen gelijke tred te houden met de toename van het autonomie verlenend gedrag en de afname van de angst van de vader; deze relatie werd niet gevonden voor de moeder CBPT.

Naar aanleiding van het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de vader een belangrijke en unieke rol speelt, die verschilt van die van de moeder. Zijn rol kan gekarakteriseerd worden door spel, uitdaging, het verkennen en nemen van risico's, het aanmoedigen van onafhankelijkheid (autonomie) en, later in de ontwikkeling, door ondersteuning van het kind bij de transitie naar de wereld buiten het gezin. Daarnaast zijn vaders uiteraard belangrijk in hun rol als ondersteuning voor de moeder en het gezin. De unieke rol die vaders spelen is niet alleen belangrijk tijdens de kindertijd, maar blijft ook belangrijk in de periode van jongvolwassenheid (Bögels & Phares, 2008; Borghouts, 2010).

Naast aandacht voor de verschillen tussen vaders en moeders is het goed erop te wijzen dat er ook veel overeenkomsten zijn. De 'aartsvader' van het onderzoek naar vaders, Michael Lamb, heeft dat herhaaldelijk naar voren gebracht. Ouderlijke *warmte*, *verzorging* en *intimiteit* zijn positief gecorreleerd met positieve resultaten bij kinderen, of het nu om een moeder of een vader gaat (Lamb, 1995). Een aantal belangrijke dimensies van ouderlijke invloed heeft dus te maken met *ouderkenmerken* in plaats van met geslachtsgerelateerde kenmerken. Kinderen met veilige, ondersteunende, wederkerige en sensitieve relaties met hun ouders hebben veel meer kans om in psychologisch opzicht goed aangepast te zijn dan individuen wier relaties met hun ouders – moeders of vaders – minder bevredigend zijn. Lamb (1995) hecht dus ook veel waarde aan de *kenmerken van de relaties* die vaders met hun kinderen hebben opgebouwd.

Erkenning van de rol en pedagogische betekenis van vaders

Nog maar zeven jaar geleden hield Vetere (2004) in haar redactioneel commentaar, "Are we continuing to neglect fathers?" een krachtig pleidooi voor uitgebreid en systematisch onderzoek naar de rol van vaders in de opvoeding. Blijkbaar voelde ze de trend goed aan, want sindsdien is het aantal wetenschappelijke artikelen en overige publicaties over vaders en vaderschap enorm toegenomen. Ook op congressen en conferenties, zoals de *International Society for the Study of Behavioral Development* (ISSBD) en de *Society for Research in Child Development* (SRCD), wordt steeds vaker nadrukkelijk aandacht besteed aan vaders. In hetzelfde jaar dat Vetere kwam met haar redactioneel commentaar, gaf Lamb (2004) aan dat vaders, wellicht mede door het emancipatiebeleid, steeds gemotiveerder lijken om meer betrokken te zijn bij de opvoeding van hun kinderen. Een belemmerende factor is echter de onzekerheid van veel vaders over hun zorgcapaciteiten. Bovendien geeft de moeder de zorg en verantwoordelijkheid voor de opvoeding vaak niet graag uit handen (Allen & Hawkins, 1999; Distelbrink, Geense & Pels, 2005; Sasaki, Hazen, & Swann, 2010). Mede daardoor wordt er nog steeds veel te weinig gebruik gemaakt van de pedagogische capaciteiten van mannen. Het is dus van belang vaders te erkennen en krachtig te stimuleren in hun rol als belangrijke primaire opvoeder.

Om dit doel te realiseren verzamelen Allen en Daly (2007), werkzaam aan de universiteit van Guelph in Canada, al vele jaren wetenschappelijke artikelen

en andere internationale publicaties over de effecten van positief, betrokken vaderschap op de ontwikkeling van kinderen. Hun werk wordt regelmatig ge-update en verspreid in rapporten met een samenvatting van de belangrijkste resultaten op het gebied van de cognitieve en sociale ontwikkeling, emotionele ontwikkeling en welbevinden en de lichamelijke gezondheid (zie verder www.fira.ca). Met de publicatie van dit themanummer hopen wij een positieve bijdrage te leveren aan theorievorming en onderzoek met betrekking tot de rol en betekenis van vaders in Nederland.

Inhoud van dit themanummer

De invalshoeken van de artikelen in dit themanummer rondom vaderschap zijn heel verschillend. De artikelen variëren bijvoorbeeld in onderwerpen (verschillen tussen vaders en moeders, maar ook diversiteit in vaderschap) en onderzoeksmethoden (kwalitatief, kwantitatief,). Zij verschillen echter ook in de bronnen van wie de informatie waarop de artikelen gebaseerd zijn afkomstig is (vaders en moeders, alleen vaders of alleen vanuit het perspectief van het kind). Sommige van de bijdragen zijn meer gericht op de praktijk. Zo wordt in het artikel van Distelbrink en Ketner onder andere aan de orde gesteld wat er gedaan kan worden om Afro-Caribische mannen met kinderen ook meer te betrekken bij de opvoeding van hun kroost. Ook het artikel van Duursma naar het effect van voorlezen door vaders in lage inkomensgezinnen in de Verenigde Staten op bijvoorbeeld taalvaardigheid en cognitieve vaardigheden geeft duidelijk aanknopingspunten voor de interventiepraktijk. Weer andere artikelen zijn meer theoretisch van aard, zoals het artikel van Majdandžić en haar collega's over de verschillen tussen vaders en moeders met betrekking tot de relatie tussen opvoedingsgedrag en sociale angst van het kind en de Forumbijdrage van Zander over 'ouderverstoting en de vergeten vaderlijke opvoedingsverantwoordelijkheid'. Ook is in dit themanummer een tweetal artikelen opgenomen die zich op (min of meer) nieuwe vormen van vaderschap toespitsen, dit in navolging van maatschappelijke ontwikkelingen rondom wat nu eigenlijk een gezin is en wie we in deze nieuwe gezinnen allemaal als "ouder" kunnen zien. Hakvoort heeft zich samen met haar collega's bijvoorbeeld toegelegd op kinderen in stiefvadergezinnen. Van Rooij en Bos kijken in hun bijdrage naar een wel heel nieuwe gezinsvorm, namelijk homoseksuele mannen die na hun *coming-out* vader zijn geworden en hun kind (of kinderen) samen met hun mannelijke partner en de biologische moeders van hun nakomeling(en) (in een co-ouderschap constructie bestaande uit meerdere ouders) opvoeden. Al met al een themanummer met veel verschillende invullingen rondom vaderschap, bestudeerd vanuit verschillende methodes en interesses; iets dat zich ook weerspiegelt in de verschillende disciplines waaruit de auteurs van de verschillende artikelen afkomstig zijn (variërend van taalwetenschappen tot pedagogiek).

Het themanummer begint met een tweetal artikelen waarin een 'klasieke' vergelijking gemaakt wordt tussen opvoedingsgedragingen van vaders en

moeders en wat deze verschillen betekenen voor de ontwikkeling van kinderen. In het eerste artikel “Verschillen tussen vaders en moeders in de relatie tussen opvoedingsgedrag en sociale angst van het kind” geschreven door Majdandžić, Möller, Bögels en Van Den Boom, gaat het om gedragingen zoals overbetrokkenheid, afwijzing en uitdaging van vaders en moeders. In het tweede artikel “Vaders en voorlezen”, een bijdrage van Duursma, gaat het over een heel specifiek aspect van opvoedingsgedrag namelijk het voorlezen van ouders (vaders en moeders) aan hun kinderen. De ‘uitkomst-maten’ van het kind verschillen vanzelfsprekend ook in deze twee artikelen; in het eerste wordt er gekeken naar wat de verschillen in opvoedingsgedrag tussen vaders en moeders betekenen voor de mate waarin kinderen sociale angst ontwikkelen. In het tweede artikel wordt nagegaan wat de gevonden verschillen in voorleesgedrag tussen vaders en moeders betekenen voor de taalontwikkeling van kinderen. Beide studies zijn bijzonder omdat de gegevens op meerdere tijdstippen zijn verzameld.

De volgende drie artikelen in dit themanummer over vaderschap laten zien dat vaderschap heel divers is en dat vaders niet onder één noemer te vangen zijn. Zo wordt in het artikel “Vaderschap is geen playstation” – een bijdrage van Distelbrink en Ketner – ingezoomd op Afro-Caribische vaders in Nederland. De auteurs laten zien dat er ingewikkeld patroon is waarom bij Afro-Surinaamse gezinnen een niet-inwonende vader eerder regel dan uitzondering is en dat dit ingebed is in diep gewortelde historische achtergronden.

In het artikel ‘Kinderen in stiefvadergezinnen; Relaties met vader en stiefvaders’ – geschreven door Hakvoort, Bos, Van Balen en Hermanns – is er gekeken naar hoe kinderen wier moeder na een de scheiding een nieuwe partner heeft, de band met hun stiefvader beleven (in vergelijking met de band die ze met hun biologische vader hebben) en wat dit voor het welbevinden van deze kinderen kan betekenen. Hoewel er van de bijna 200.000 stiefgezinnen in Nederland ongeveer 170.000 (85%) stiefvadergezinnen zijn (Spruijt, 2007; Steenhof, 2007), zijn hierover in het Nederlands taalgebied nog maar weinig publicaties verschenen.

Ten slotte is er in het laatste artikel aandacht voor een groep vaders die pas recent in de picture staat: “Homoseksuele mannen die na hun *coming-out* vader zijn geworden”. In het artikel, geschreven door Van Rooij en Bos, worden deze vaders en hun kinderen vergeleken met vaders en kinderen uit heteroseksuele vader-moeder gezinnen, maar ook wordt er alleen voor de groep homoseksuele vaders gekeken naar wat het voor kinderen betekent om geconfronteerd te worden met negatieve opmerkingen vanuit de samenleving over het feit dat zij twee papa’s hebben.

Het themanummer eindigt met een Forumbijdrage van Zander, waarin hij een krachtig pleidooi houdt voor onderzoek naar het verschijnsel ‘ouderverstoting’ binnen de pedagogiek en voor de herwaardering van vaderschap. In het volgende nummer vindt u een reactie op Zanders artikel, dus houd dit goed in de gaten!

Meer info over vaderschap: Op vrijdagmiddag 17 juni vindt in het P.C. Hooft-huis in Amsterdam het vaderschapssymposium 2011 plaats (zie ook: www.vaderdagtrofee.nl).

Referenties

- Allen, S.M. & Hawkins, A.J. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 61 (1), 199-212.
- Allen, Sarah, & Daly, Kerry (2007). *The Effects of Father Involvement: An Updated Research Summary of the Evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph, Ontario, Canada (zie ook www.fira.ca).
- Bögels, S.M. & Siqueland, L. (2006). Family cognitive behavioral therapy for children and adolescents with clinical anxiety disorders. *Journal of the American Association of Child and Adolescent Psychiatry*, 45, 1-8.
- Bögels, S.M., Bamelis, L. & Van der Bruggen, C.O. (2008). Parental rearing as a function of parent's own, partner's, and child's anxiety: Fathers make the difference. *Cognition & Emotion*, 22 (3), 522-538.
- Bögels, S.M. & Phares, V. (2008). Fathers' role in the etiology, prevention and treatment of child anxiety: A review and new model. *Clinical Psychology Review*, 28, 539-558.
- Borghouts, S. (2010). *De invloed van vaders op de sociale ontwikkeling van kinderen*. Bachelorscriptie Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: Afdeling POWL.
- Connell, A., & Goodman, S. (2002). The association between child internalizing and externalizing behavior problems and psychopathology in mothers versus fathers: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 128, 746-773.
- Deković, M., & Groenendaal, J.H.A. (1998). Vaders en vaderschap in Nederland. *Kind en Adolescent*, 19 (1), 218-221 (in: Themanummer 'Vaders', rubriek 'Opmerkelijk')
- De Wolff, M.S., & Van IJzendoorn, M.H. (1998). Sensitiviteit en gehechtheid: een meta-analyse van antecedente factoren bij ouders die bepalend zijn voor de gehechtheid van het kind. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 14, 1-34.
- Dijken, K.S. van, & Tavecchio, L.W.C. (1998). De pedagogische betekenis van vaders. *Kind en Adolescent*, 19 (1), 68-77 (in: Themanummer 'Vaders').
- Distelbrink, M., Geense, P., & Pels, T. (2005). *Diversiteit in vaderschap: Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Elliot, A. J. & Trash, T. M. (2004). The intergenerational transmission of fear of failure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 957-971.
- Gelles, R.J. (1995). *Contemporary families: A sociological view*. London: Sage publications.
- Kiliç, E.Z., Özgüven, H.D. & Sayil, I. (2003). The psychological effects of parental mental health on children experiencing disaster: The experience of Bolu Earthquake in Turkey. *Family Process*, 42, 485-495.
- Labrell, F. (1996). Paternal play with toddlers: Recreation and creation. *European Journal of Psychology of education*, 11, 43-54.
- Lamb, M.E. (1995). Paternal influences on child development. In M.C.P. van Dongen, G.A.B. Frinking & M.J.G. Jacobs (Eds.), *Changing Fatherhood: An interdisciplinary perspective* (pp. 145-157). Amsterdam: Thesis Publishers
- Lamb, M.E. (Ed.) (2004). *The role of the father in child development*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Lamb, M.E. (Ed.) (2010). *The role of the father in child development* (5th edition). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

- LeMasters, E.E., & DeFrain, J. (1989). *Parents in contemporary America: A sympathetic view*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Paquette, D., Carbonneau, R., Dubeau, D., Bigras, M. & Tremblay, R. E. (2003). Prevalence of father-child rough-and-tumble play and physical aggression in preschool children. *European Journal of Psychology of Education, 18*, 171-189.
- Paquette, D. (2004). Theorizing the father/child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development, 47*, 193-219.
- Parke, R.D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parke, R.D., Dennis, J., Flyr, M.L., Morris, K.L., Killian, C., McDowell, D.J. & Wild, M. (2004). Fathering and children's peer relationships (pp. 307-340). In M.E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Rispens, J., Hermanns, J.M.A., & Meeus, W.H.J. (red.) (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Sasaki, T., Hazen, N.L., & Swann, W.B. (2010). The supermom trap: Do involved dads erode moms' self-competence? *Personal Relationships, 17*, 71-79.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen*. Amsterdam, SWP.
- Steenhof, L. (2007). *Schatting van het aantal stiefgezinnen*. *Bevolkingstrends, 4e kwartaal 2007*. Voorburg/Heerlen, CBS
- Tavecchio, L.W.C. (2002). *Van opvang naar opvoeding: De emancipatie van een uniek opvoedingsmilieu*. Amsterdam: Vossiuspers UvA (Oratiereeks). ISBN 90 5629 249-8.
- Tavecchio, L.W.C. (2003). Papa voedt ook op: Hoe vaders onderschat worden. In E. Hooghiemstra en M. Pool (Red.), *Signalement 2 - Tussen Partners: Gezamenlijke keuzen tijdens de levensloop* (pp. 164-168). Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Tavecchio, Louis (2006). Het relatieve belang van vaders en moeders in de opvoeding. *Kind en Adolescent Review, 13* (1), 116-118.
- Van der Bruggen, C.O., & Bögels, S. M. (2009). Effects of targeting fathers versus mothers in Cognitive Behavioral Parent Training for parents of children with an anxiety disorder (submitted for publication).
- Van der Bruggen, C.O. (2009). *The bidirectional relation between parental controlling behavior and child anxiety*. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: Afdeling POWL.
- Vetere, A. (2004). Are we continuing to neglect fathers? *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 9* (3), 323-326.